

ԱԶԱՐ ՀԻՆԳ ՀԱՐԻԻՐ ԱՄԵԱԿ ՀԱՅ ՏԱՌԻ

Ս. Է. ՋՅՄ. Ի Ա. Թ. Ի Ն

Հ Ա Յ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ս Ի Ր Տ Ն Ո Ւ Փ Ա Ր Ո Ս Ը

Հայերի նւիրական այս սրբավայրը, շրջապատւած պայծառ զրոյցների և վեհապանձ աւանդութիւնների փառքով, մարմնացած չէ այնպիսի մի շինւածքի մէջ, որ արժան լինէր էջմիածնայ—որպէս հայերի տասն և վեց դարեան վշտալի կեանքի, հոգեկան կենտրոնի, ախոյեանի և լուսաւորի պատմական դերին: Հայկական ճարտարապետութիւնը, որ ստեղծել էր իր աւերակներով իսկ երևելի Անիի հոյակապ տաճարը, Գեղարդի վանքը, իր գեղեցկատեա և պանծալի գարգարուն ոճով, ոչինչ չէ տուել հայ ազգի կրօնական Մայր Աթոռին:

էջմիածնի պարիսպների տակ կանգնել են իրանց բանակներով պարտիկները, յոյները, արաբները, հասել են այստեղ սելջուկ թուրքերը, Թամերլանի մոնղոլ հրոսակները, կրկին տաճիկները և կրկին պարսիկները: Իրանց կատաղի աւերիչ ընթացքով այդ ազգութիւններն այստեղ, Հայաստանում, առաջին անգամ փորձում էին իրանց նոր արթնացող ոյժերը, թողնելով այդ խաղաղութիւնից զուրկ երկրում իրանց ներկայութեան դարերով անջնջելի չաւրտող հետքեր:

Հարազատ իր ազգի վիճակին, էջմիածինն ընկել է նման իր բազմաշարժար ազգի:

էջմիածնայ վանքի իւրաքանչիւր աւերումից յետոյ, այդ սրբավայրի պատրիարքը թողնում էր նրա աւերակները, մինչև աւելի լաւ օրեր, մինչև նոր խաղաղութիւն. երբ ժողովրդի ձեռքը հաւաքում էր կրկին քարեր և փոշից բարձրացնում էր պատեր:

Վերջին անգամ էջմիածինը աւերւեց 1605 թ.: Ծահ-Որբասը մտադիր էր ապահովացնել Պարսկաստանի սահմանները սուլթան Մուրադ II-ի յարձակումներից, ստեղծելով մի անապատ իր երկրի և Տաճկաստանի մէջ: Հրդեհներով այրւած Արաբասեան երկրից ազգաբնակչութեանը քշեցին դէպի Արաբս գետը. պարսիկների սրբի հարւածների տակ նա լողալով անցնում էր միւս ափը. իր զոհերի թւի բազմութիւնով դա պատմութեան յայտնի ամենասարսափելի կոտորածն էր:

Արքասի Պարսկաստան աքսորած նոր հպատակները Սպահանը ստեղծեցին, ծաղկեցրին արհեստները, վաճառականութիւնը, բայց չէին դադարում ձգտել դէպի իրանց թողած հայրենի աճիւնը: «Գերութիւնը» բարձրացնելու համար, Արքասը բերել աւելի էջմիածնից նրա քարերը, մտադրելով օտար վայրում վերա-

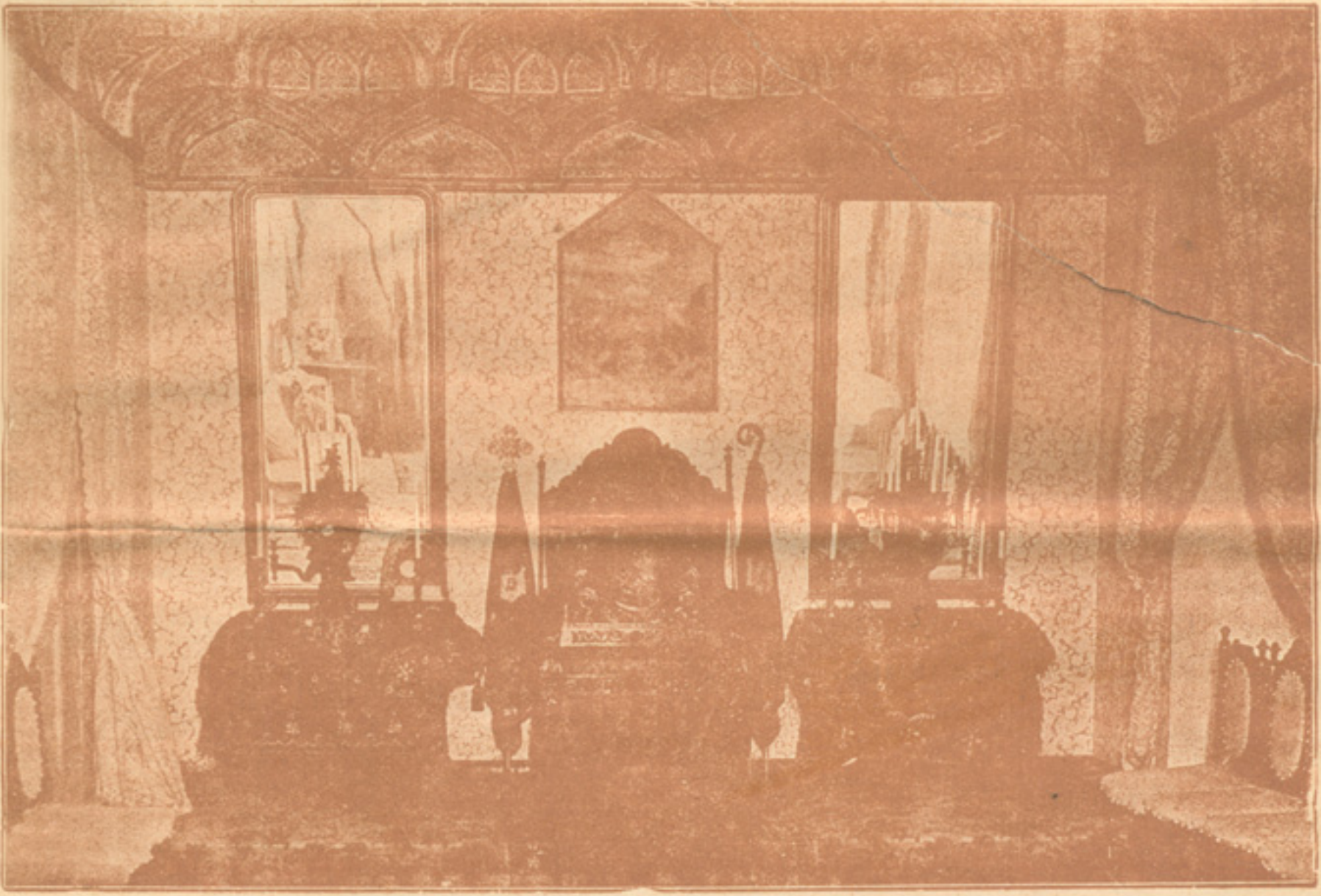
կանգնեցնել աթոռանիստ տաճարը, բայց աւանդ, այդ բարերը յիշեցնում էին միայն հայրենիքի աւերումը: Յուսալով հայերին հաշտեցնել իր հետ, Աբրաամ ոչ մի միջոց չէր խնայում և մահից առաջ բայթալած էջմիածնայ տաճարին ուղարկեց թանկագին մի ջահ: Այդ ջահը կախեցին 1629 թ.: Աբրաամ մահից մի տարի յետոյ, երբ Մովսէս կաթողիկոսը նորոգեց էջմիածնայ վանքը, 1654 թ. աւելացրին հին շինութեանը զանգակատուն, որի երեսը ծածկեցին պորֆիրի սրբատաշ քարերով: Այդ կերպով վանքը պահպանել է մինչև մեր ժամանակ:

Նրա շինութեան մէջ ամեն ինչ վկայում է հաղահայ կատարած գործ: Չէ զգացում ոչ Անիի որմնագիրների խաղաղասիրտ ոգևորութիւնը և ոչ երկնի Քեղարցը շինողների արտազրած գեղեցկութիւնը:

Իթ անյաղթ իմաստագէտը և Արրատի վրէժնիչը շատ կաթողիկոսներ, գրականութիւն հակ (Մ-դ.) ստեղծող Բագմատեղք հաւասար տեղ են նում էջմիածնայ տաճարի պատերի վրայ:

էջմիածնայ այդ նկարների ազգային պատմական բովանդակութիւնը բոլորովին համապատասխանում է հայկական արարողութեանց բովանդակութեանը, որ համարեա ազատ է շատագույն փառահեղութիւնից և ճգնաւորական ձգտումից, որ մի շարք աղօթքներով և շարականներով բաց է անում մեր առաջ ազգային պատմութեան մի երկար ծրար:

էջմիածնայ վանքի համեմատ կերպարանքը չէ կարող նրա դիւթականութեան կշիռ ծառայել: էջմիածնայ տաճարի պատմանդանի վրայ բարձրանում է կաթողիկոսի վեհապանծ անձնաւորութիւնը. IV դա-

Հ Ա Յ Կ Ա Ջ Ե Ա Ն 1600-Ա Մ Ե Ա Թ Լ Ո Ւ Ս Ա Ի Ո Ր Չ Ա Կ Ա Ն Գ. Ա. Հ Ս. էջմիածնայ Վեհապանի ծագկեայ դահլիճում.

Տաճարի ներսը զուրկ չէ հրաշաւորութիւնից, բայց արւեստագիտական յիշատակներով չէ փայլում: Հայերը չըստեղծեցին ազգային նկարչութիւն և տաճարի ամենալաւ դարդարանքներն են Փլամանդրեան և իտալական շկոլայի պատկերները—որոնք Հոլլանդիայի և Վենետիկի հետ առևտուր ունեցող վաճառականների ընծաներն են: Բայց իրանց բովանդակութիւնով էջմիածնական նկարներն ունեն զուտ ազգային բնաւորութիւն: Դա Հայաստանի պատմական անձնաւորութիւնների մի պանթէօն է—հալածանաց դարերի, մաքառման դարերի և համեմատաբար կարճատև խաղաղութեան և բարեյաջող դրութեան միջոցների, որ նշանաւոր են գրականական ստեղծագործութեան ոգով: Կաթողիկոս Մեծն Ներսէս և գիտնական Դա-

բում թագաւորական իշխանութեան հետ մրցելիս, երբ դա թերւում էր ետ դէպի Ասիա, յաղթեց արևմտական կաթողիկոսը, յենւելով ազգի վրայ: Ազգի ընտրած կաթողիկոսները, մեծ մասամբ, իրանց ժամանակի ամենալաւ մարդիկն էին, իրանց երկրի ձգտումների ամենալաւ արտայայտիչներն էին, հաշտութեան միջնորդներ, ազգին ոգևորողներ և լուսաւորողներ էին:

Այն օրերին, երբ երկրի մէջ կորչում էր աւելի լաւ ապագայի յոյսը, երբ թշնամիների հարւածների տակ հոգեսպաս միայնացած հայ ազգը կարող էր երես դարձնել իր սրբութիւններից և հրաժարւելով իր կուլտուրական ստացւածքներից, մանկ ասիական հրոսակների շարքը, այդ միջոցներին միայն էջմիածինը չէր յոգնում յոյս տալ իր ազգին: